

О. Є. Цимбал,

кандидат філософських наук;

Національний університет фізичного виховання і спорту України, старший викладач
кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

ЕТОС ТОВАРИСТВА ІСУСА: МОРАЛЬНІСНІ І ФІЗИЧНІ ЯКОСТІ ІСТИННОГО ХРИСТІЯНИНА

Анотація. В статті розглядається етос Товариства Ісуса як своєрідний чернечий етос, діяльний стиль життя якого проявився в різних сферах суспільного життя. Аналізуються моральнісні і фізичні вимоги, які пред'являлися єзуїтами як до членів ордену, так і до своїх вихованців, а також в проповідях та на сповіді. Визначається вплив ордену єзуїтів на становлення європейської цивілізації з її тенденціями до раціоналізації.

Ключові слова: орден єзуїтів, Товариство Ісуса, аскетичні практики, сповідь, совість.

Орден єзуїтів – найбільш впливовий чернечий орден в католицькій церкві. Орден єзуїтів займає важливі позиції у Ватикані, управлінні католицькою церквою, бере участь у складанні папських енциклік, булл і послань. Безумовно, орден єзуїтів є інтелектуальною елітою Ватикану.

Орден поділяє всі країни на 89 провінцій, об'єднаних в 12 асистенцій – територіально – політичних областей: північноамериканську, Центральної Америки, латиноамериканську, індійську, африканську, східноазійську, германську, французьку, італійську, іспанську, англійську та слов'янську. Керує орденем генерал, асистенти і курія, до складу якої входять секретар, генеральний прокурор, генеральний економ, генеральний постулятор та секретар у справах місії.

Орден має масові організації – маріанські конгрегації і «Апостолат молитви». Конгрегації об'єднують віруючих за приходськими районами або за професіями. Біля 70 тисяч цих союзів на чолі з національними секретаріатами об'єднує більш 7 мільйонів людей. «Апостолат молитви» або «Ліга пресвятого серця» видає більш 1100 журналів на 60 мовах, які читають біля 40 мільйонів людей. Головний друкований орган Товариства Ісуса – двотижневий видання «Чівільта каттоліка». Єзуїти надають велике значення засобам масової інформації і комунікацій. Вони працюють на радіо Ватикану з часів його заснування. Існують телевізійні програми, які проводять єзуїти. В Інтернеті є розділи, присвячені діяльності ордену. До речі, в офіційних документах ордену слово «єзуїт» входить в обіг тільки після 1975 року.

Товариству Ісуса належать 195 університетів, 500 коледжів і біля 9 тисяч шкіл. Тільки в США єзуїтами відкриті біля ста університетів, інститутів та коледжів. Першим університетом, заснованим єзуїтами, став Джорджтаунський, який є єдиною в США Дипломатичною школою. Григоріанський університет у Римі готує викладачів для католицьких учбових закладів. 60 національних асоціацій учнів єзуїтської системи освіти з 2 мільйонів членів об'єднані у Всесвітній союз вихованців ордену, створений в 1948 році.

В 1965 році 31-а конгрегація Товариства Ісуса вибрала нового генерала Педро Аррупе. На цій і на наступній 32-й конгрегації були визначені нові сторони суспільної діяльності ордену єзуїтів, зокрема, і в області захисту прав людини. Обговорювалося, що гуманізм і соціальна справедливість мають християнські корені і що зі зникненням віри у Бога зникне і повага до людини.

Звичайно, історія ордену має суперечливий характер. Але, незважаючи на всі труднощі та перепони у своїй діяльності, критику, ненависть, вигнання, заборону ордену у 1773 році і його відновлення у 1814 році, Товариство Ісуса продовжує існувати та впливати на всі сфери життя, пристосовуючись до мінливого світу.

Процес становлення європейської цивілізації з її тенденціями до раціоналізації, глибинні умови ствердження західної самосвідомості з її атрибутами першості правопорядку, суворості обов'язку і зовнішньо благопристойного способу життя давно стали предметом детального соціально – історичного аналізу. Це явище цікавило багатьох представників самих різних галузей сучасного гуманітарного знання. Історично поведінка західної людини

складається завдяки тривалій практиці в різних інститутах і процедурах соціального контролю від епохи високого Середньовіччя до Нового часу. Важливу роль у межах цього періоду відіграла, як відомо, християнська моральність. Почасти, з її розвитком пов'язують зміну світоглядних парадигм і соціально – економічного устрою Західної Європи. Цікавим є той факт, що раціоналізація установок моральної свідомості і всього устрою виробництва і підприємництва в цей час є можливою завдяки специфічним вимогам протестантської теології, яка несе в собі суто надрозумний і надприродний пафос покликання та статусу людини перед Богом. Така точка зору виявляється перш за все у творах Макса Вебера. А в цілому, процес становлення європейської цивілізації та роль в її межах релігійного чинника аналізували західні дослідники Р. Бенедикт, Н. Еліас, В. Зомбарт, М. Оссовська, А. Ріх. До проблем народної культури зверталися історики, історики – медієвісти Ф. Ар'єс, Ю. Бессмертний, П. Браун, І. Гейзінга, А. Гуревич, В. Даркевич, Ж. Делюмо, О. Добіаш – Рождественська, О. Душин, Ж. Ле Гофф, Е. Леруа – Лядюрі, літературознавці і культурологи С. Аверінцев, М. Бахтін, Д. Ліхачов. Проповідницьку та просвітницьку діяльність єзуїтів розглядали історики, бібліографи А. Андреєв, Р. Барт, О. Биков, Г. Бьомер, М. Інлот, М. Корзо, Г. Моно, Д. Райт, Н. Тальберг. Якщо на ствердження західної самосвідомості вплинула протестантська теологія, і, до речі, католицька теж, то яка роль у цьому процесі відводилася власне Товариству Ісуса та які вимоги єзуїти ставили до морального і фізичного здоров'я людини – істинного християнина, які види фізичної активності дозволялися та які заборонялися, які аскетичні практики застосовувалися.

Діяльність ордену єзуїтів в історії західноєвропейської культури в період переходу від Середніх віків до Нового часу традиційно оцінюється достатньо негативно. І все ж таки роль і вплив їх місії уявляються безперечними. Справа та вчення єзуїтів цілком відповідали духу епохи, психологічним хвилюванням сучасників і умовам, які склалися, що відображали складний етап трансформації двох світоглядних парадигм, коли відчайдушну відвагу та жорстокість середньовічного лицарства повністю замінила тонка риторика влади і специфічні механізми її функціонування.

Верховний генерал ордену, який обирався до кінця життя на засіданні Генеральної конгрегації, був єдиною виборчою фігурою у всіх структурах Товариства: регіональні лідери призначалися наказами зверху, а не обиралися на місцях. Цей генерал управляв через регіональні асистенції, кожна з яких поділялася на менші провінції, які, у відповідності з побажаннями та розпорядженнями Ігнатія Лойоли, повинні були підтримувати постійний контакт з штаб – квартирою єзуїтів в Римі і, по можливості, одна з одною. Слово «генерал», яким називали главу ордену, самі єзуїти розуміли як «повновладний», «універсальний», а не як військовий чин, а саму організацію не як воєнізовану структуру.

Вимоги до генерала ордену були високі. Як зазначає професор Мюнхенського університету Ж. Грубер: «Від генерала вимагаються самі високі якості, які рідко зустрічаються в одній особі. Він повинен бути набожний і добродійний, просякнутий сумирністю та людинолюбством, він повинен побороти в собі всі пристрасті і природні захоплення, повинен бути обережним в словах, говорити тільки слова, які наставляють. Суворість та справедливість повинні поєднуватися у ньому з сумирністю і милосердям, з мужністю та твердістю, необхідними для великих богоугодних подвигів і для спротиву сильним світу; він повинен служити справі, яку задумав, не зважаючи ні на прохання, ні на погрози і терпіти всілякі удари долі, будучи завжди готовим йти на смерть за благо ордену. Крім всього цього, генерал повинен мати проникливий розум; від нього вимагається глибока вченість, але ще більше обережності і спритності. Він повинен мати незламну силу духу і таке ж здоров'я, благообразну зовнішність, добру славу та суспільну повагу, беззаперечну чесність, правильний погляд на речі і глибоку відданість ордену» [2, с. 183-184].

Вершиною системи духовного нагляду над священиками і ченцями в епоху кінця Середньовіччя можна визнати процедуру звіту совісті, прийняту в ордені єзуїтів. Він став символом католицької реакції і активної опозиції ідеям реформаційних перетворень. Всередині його була створена виважена організаційна структура підкорення і жорсткої духовної регламентації. Для всіх членів ордену, включаючи вищих ієрархів, була введена процедура звіту совісті. Кожний хоча б раз у півроку був повинен пройти через таке

випробування. Відмова від нього була неможлива, бо тоді людина залишалася без їжі. Практика даної процедури була розроблена Ігнатієм Лойолою і викладена в його відомих «Духовних вправах». В процедуру звіту включалося як часткове щоденне випробування, так і повне випробування совісті.

Менше випробування передбачало здійснення щоденного самоконтролю за гріховними думками. Вранці, тільки піднявшись з ліжка, вимагалось, згідно приписів І. Лойоли, визначити ті гріхи, з якими необхідно було боротися протягом дня. Після обіду потрібно було провести дослідження, осмисливши кожний вчинок і помисел, щоб з'ясувати, як іде боротьба з гріховними бажаннями. Потім після вечері необхідно було проаналізувати весь день, щоб підсумувати кінцевий результат. Крім повсякденного звіту, вимагалось співставляти дні та тижні, щоб зрозуміти перспективи позитивних змін, а потім ставити перед собою нові завдання. Повне випробування совісті передбачало сповідання всіх думок, слів і справ перед своїм безпосереднім керівництвом. З цих звітів була знята таємниця сповіді, тому, отримані таким чином відомості, активно використовувалися керівництвом ордену для контролю настроїв ченців і визначення їх відповідних духовних здібностей. В правилах загального іспиту приписувалося сприяти виправленню ближнього і своєму власному через взаємне викриття[11].

Єзуїти розширили значення сповіді і в повсякденній практиці церковного життя. Якщо до XVI століття особливими привілеями в здійсненні даних процедур користувалися жебракуючі ордени, то потім такі привілеї отримали єзуїти. Вони вимагали від віруючих частіше сповідуватися і перетворили дану процедуру не просто у відпущення гріхів, але в раду, коли віруючий при наявності певних сумнівів виносив на погодження зі священником свої повсякденні плани та турботи. Роль священника, таким чином, ставала подібною духовному наставнику. Він отримував широкі можливості для контролю свідомості своєї пастви. Однак єзуїтам потрібно було знаходити і відповідні виправдання для не дуже добрих вчинків пенітентів, бо серед них було чимало знатних осіб і навіть королів, і духовники були в курсі політичних інтриг.

Саме єзуїти розробили теорію так званого пробабілізму. Вона була запропонована Бартоломе де Медіна в 1577 році в коментарі до «Суми теології», де він проголосив, що при наявності деякої ймовірної думки можна дотримуватися її, хоча протилежна думка уявлялася б більш ймовірною. Потім єзуїт Габріель Васкес систематизував і поглибив ідеї, які довів до логічного завершення. Він висунув теорію, наслідуючи яку віруючий міг цілком обґрунтовано обрати менш безпечну з позиції виконання моральнісних норм і менш ймовірну з точки зору авторитетів думку. Резони для здійснення вибору при цьому диктувалися умовами конкретної ситуації, в якій знаходилася людина. Зрозуміло, встановлювалися і деякі обмеження: ця необхідність не протилежна доктрині Церкви і не приймаються принципи, не згодні ні з одним богословським авторитетом. Подібна позиція дозволяла прихожанину забезпечити собі прощення поза залежності від адекватності його поглядів поглядам священника, який, зрозуміло, міг і не дотримуватися тієї ж самої думки, що його прихожанин. Але вона додавала більше значення особистому вибору людини.

Як зазначає Д. Райт: «Якщо в перші декілька десятиліть після 1540 р. особи, які числилися у складі Товариства, не дуже добре розуміли, що конкретно означає бути єзуїтом, вони могли керуватися не тільки інструкціями і колосальним об'ємом діловодства, налагодженого Лойолою і його енергійним секретарем, Хуаном Поланко, але і особистими зустрічами з Ієронімо Надалем, який, на правах офіційного «європейського інспектора» товариства, невтомно відвідував Іспанію, Італію, Португалію та інші країни. Була організована енергійна компанія, щоб довести, що детальна, регламентуюча всі сторони життя конституція Товариства, латиномовна версія якої була надрукована в 1558 – 1559 рр., відображала сердечну єдність членів.

Альтернативним шляхом до досягнення такої єдності були «Духовні вправи» самого Лойоли, які отримали папську санкцію і друкувалися починаючи з 1548р. Згідно указу від 1608 р. кожний єзуїт один раз у рік повинен був здійснювати «вправи», приписані цією книгою. Здійснення всіх цих вправ (а вони включали в себе практику медитації, молитов і сурової дисципліни свідомості) стало не тільки вельми популярним, щоб не сказати –

повальним захопленням серед європейських мирян – католицьких солдат і художників і навіть деяких протестантів, але і ефективним засобом вербування в орден єзуїтів [13, с. 67].

Товариство давно розробило свої власні методики тривалої і незвично жорсткої підготовки своїх членів, численність яких збільшилась приблизно з однієї тисячі в рік смерті Ігнатія Лойоли (1556) до 15544 сімдесят років потому. Також єзуїти позбавлялися випадкових людей. Як справедливо відмічає Д. Райт: «Іноді було доцільно застосовувати практику виключення; так сам Франциск Ксав'є знаходив час, щоб вигнати з ордену людину, яка не була готова витримати всі небезпеки, пов'язані з євангельською місією на острови Пряношів. Були серед єзуїтів і такі «захоплені злими віяннями часу», як Едвард Торн, який звернувся до кар'єри в Товаристві «не тому, щоб він був натхнений праведним життям або вірою, а просто тому, що бажав вирватися з бідності». Але таких, які сумнівалися, що стати єзуїтом – вельми вигідна кар'єра, було дуже мало.

Інші, наприклад Томас Степлтон, були схильні думати, що вступ в Товариство Ісуса – це щось схоже на юнацьку гру. В 1585 р., коли йому виповнилося вже п'ятдесят років і він зробив успішну богословську кар'єру, він долучився до єзуїтів в Дуаї і провів два роки у навчанні у їх наставників, і все це – задля того, щоб в результаті вирішити, що устав Товариства «не відповідають ні його темпераменту, ні життєвим звичкам» і що «в його віці цілком присвятити себе релігійному життю не дуже легко і просто» [13, с. 67-68].

Документи про заснування ордену були наповнені настановами відносно того, хто найбільш повно зможе скористатися привілеями членства в Товаристві Ісуса. Звичайно, ті, хто були вже одружені, дотримуються хибних релігійних ідей або страждають емоційною нестриманістю, взагалі не допускалися, і до того часу, поки не відбудеться корінна зміна характеру і поглядів, людина, звинувачена у вбивстві або якомусь іншому тяжкому гріху, навряд могла розраховувати на величне майбутнє в ордені єзуїтів. Вважалося вельми важливим спитати у кандидата, чи не страждає він хворобами травлення або головними болями, або якимись іншими тілесними хворобами, оскільки спосіб життя єзуїта створює немало випробувань для сили і витривалості, і, поряд з каліцтвами, хворобами і слабкістю, серйозним сумнівом в придатності кандидата слугувала примітна суворість і важкість погляду. Особи, які мали примітні тілесні недоліки або дефекти, наприклад горб та інші каліцтва, все одно – вроджені або отримані, наприклад в результаті поранень та інше, мали менше шансів на прийняття в орден, оскільки такі недоліки у священства не сприяють настановам ближніх.

Однак такі фізичні недоліки можуть зовсім ігноруватися, якщо на вступ в Товариство претендує кандидат з винятковими талантами. Визначальний принцип, яким належало керуватися особам, відповідальним за прийом в орден єзуїтів, зводився до того, що чим більшу кількість вроджених або набутих дарів отримала від Господа Бога нашого людина, – дарів, які можуть бути корисні для цілей, до яких прагне Товариство і чим більше досвіду використання таких дарів має кандидат, тим більше він придатний для прийняття в Товариство. Багатство та соціальний статус, стверджували устав і конституція, хоча це не завжди дотримувалося на практиці, не мали ніякого значення. Зате дуже цінувалися такі якості, як духовна чистота і твердість, відданість цілям Товариства, гарна пам'ять і вишукані манери.

В орден приймалися молоді люди з колегій, які відрізнялися талантами та успіхами в науках. Послушники, або новіції, поділялися на три групи – світські (майбутні вчителі, чиновники, бухгалтери), духовні (майбутні ченці, священники, місіонери) і ті, схильності та таланти яких ще не були визначені. Послушником ордену міг стати кожний у віці 15-18 років, звичайно, якщо він не був послушником іншого ордену. Вони вставали в чотири години ранку і лягали в дев'ять годин вечора. Протягом двадцяти днів вони знаходилися в «пробному домі» під наглядом опікуна та його помічника. Якщо бажання вступити в орден залишалось твердим, і претенденти задовольняли своєю поведінкою керівників «пробного дому», то молоді люди посвячувалися в дійсні новіції і вступали в новіціат на два роки – проходили спокусу. В перший рік новіції працювали в лікарнях і виконували саму чорну роботу, у другий рік займалися вдосконаленням своєї освіти, «духовними вправами», відвідували святі місця, просили милостиню, проповідували, по

середам і п'ятницям перед сном здійснювали самобичування, умертвляли плоть, звичайно ланцюгом, який складався з частин у формі кінської голови довжиною та шириною до трьох сантиметрів, кожна частина ланцюга була з зубцями на внутрішній стороні. Як зазначає Г. Бюмер, за новіціями суворо слідкували, щоб вони не переходили меж в благочестивих вправах і не шкодили своєму здоров'ю умертвінням плоті [4, с. 63].

Після дворічного новіціату молоді люди давали обітницю бідності, цнотливості та послуху і ставали духовними коад'юторами. Перші два роки їх називали схоластиками – «випробуваними учнями», вони служили в колегіях і місіях помічниками, після цього у відповідності зі здібностями і талантами єзуїти ставали проповідниками, духовниками, ректорами, професами – елітою ордену. Тепер їх називали дійсними коад'юторами. В ордені були і світські коад'ютори, що не посвячувалися в духовний сан і відповідали за утримання колегій, місій та профеських обителів. Світськими коад'юторами могли стати і ті, хто надав ордену важливі послуги – союзники Товариства. Після урочистого прийняття обітниць достойні претенденти не молодші тридцяти трьох років переходили в клас сповідників трьох обітниць. Професи, вища ступінь ієрархії ордену єзуїтів, крім трьох обітниць давали четверту – присягу на безумовну покору папі. Професом могла стати тільки талановита, розумна, знаюча, досвідчена і вірна людина – таким доручалися самі важливі справи, саме вони ставали провінціалами, асистентами і ректорами, які знали таємниці ордену. Навіть у часи розквіту ордену їх не було більше п'ятдесяти чоловік [2, с. 167-168]. Професи не сиділи в тіні монастирів, вони брали участь в місіонерській діяльності, виступали проти ересі, були правителями колоній у віддалених кінцях світу, були духовниками сильних світу цього, папськими легатами, уповноваженими ордену, асистентами генерала у Римі, ректорами колегій. Тільки хвороба або якась інша поважна причина могла завадити їм виконувати свої обов'язки.

Одним із головних завдань ордену єзуїтів було організувати виховання і освіту молоді. В 1584 році спеціальна комісія склала програму викладання «Ratio Studiorum», своєрідний педагогічний устав єзуїтів. По всій Європі вони створювали колегії, де навчалися представники різних станів – діти дворян, старост, городян та сільського населення. Курс освіти в єзуїтських школах був поділений на дві частини: середній курс, який проходили в колегіях – нижчі класи, і університетський курс – філософія та богослов'я.

Першими були три граматичних класи. В першому граматичному класі викладалися основні правила латинського синтаксису на прикладі самих легких листів Цицерона. Учні вивчали читання і письмо, основи грецької мови і катехізису. У другому граматичному класі вивчалася вся латинська граматики на основі праць Цицерона і Овідія. В третьому граматичному класі вивчення латинської та грецької граматики закінчувалося – на основі праць Цицерона, Овідія, Катулла, Пропорція, Вергілія, Іоанна Златоуста, Езопа. У другому філологічному класі на основі Цицерона, Цезаря, Саллюстія, Тіта Лівія, Квінта Курція, Вергілія, Горація, Ісократа, Платона, Плутарха вивчалися іноземні мови і правила риторики, грецький синтаксис, читання та письмо. В третьому риторичному класі за Цицероном, Аристотелем, Демосфеном, Платоном, Фулідом, Гомером викладали красномовність, ораторське мистецтво, поезію, історію, закони риторики, християнську релігію. В першому вищому класі, розрахованому на три роки, – філософському – вивчали філософію Аристотеля, логіку, фізику і метафізику; моральнісну філософію за «Етикою» Аристотеля; курс метафізики за Евклідом і географію. У другому богословському чотирьохрічному вищому класі вивчали святе Письмо, давньоєврейську мову, схоластичне богослов'я, основане на вченні Фоми Аквінського, казуїстику, грецьку, халдейську, сирійську, арабську, індійську мови. Найбільш талановиті учні вивчали богослов'я ще два роки, і потім, за дозволом генерала ордену, могли стати вчителями або отримати ступінь доктора. На вищих курсах всі лекції читалися латинською мовою [2, с.192-193;13, с. 77-78].

Класи, на чолі яких були вчителі, що не вимагали ніякої додаткової платні, часто були достатньо великими, добре дисциплінованими. В цих класах заохочувалося здорове суперництво, а учні представляли ледве не весь соціальний спектр. Єзуїтська освіта була доступною. Взагалі, в університетах середньовічної Європи існувала практика поборів викладачів з учнів. Так, відомий П'єр Абеляр буквально вимагав «підношення» і був замінаний у деяких скандалах з хабарами [13, с. 414].

Єзуїтські школи, хоча вони поділялися за рівнем підготовки, намагалися поєднати освітні досягнення гуманізму, що містили в собі поважне відношення до культури класичної античності, з обов'язком виховувати благочестивих членів християнського суспільства. Учні були зобов'язані слідувати за своєю свідомістю, розвивати внутрішню духовність та беззаперечно відвідувати меси, а також читати Цицерона в оригіналі та вдосконалювати свої знання в латинській метриці. На цьому християнсько – гуманістичному шляху Товариство намагалося навчати студентів бути добрими християнами і достойними громадянами, а також виховувати благочестивих мирян, що мали гарні манери та добре володіли словом.

Єзуїти писали трактати про гарні манери та іноді запрошували в свої колегіуми і школи вчителів танців, щоб сприяти становленню жестикуляції та осанки, бо риторичні прийоми і манера триматися допомагали в драматичних постановках та публічних диспутах.

Педагогічний і адміністративний персонал єзуїтської вищої школи складався з провінціала, ректора, префектів нижчих та вищих курсів, професорів факультетів, або вчителів та їх помічників, або класних керівників. Професори були зобов'язані поводитися однаково з усіма учнями, як багатими, так і бідними. Перехід з класу до класу здійснювався через іспити. Учні поділялися на три категорії – схоластики, що готувалися до вступу в орден та жили в колегіях з професорами і вчителями, діти багатих та аристократів, що за помірну платню жили в пансіонах та учні, що просто відвідували лекції.

Навчання продовжувалося 190 днів на рік. На канікулах вихованці відпочивали в дачних будинках ордену, де займалися фехтуванням, верховою їздою, музикою, плаванням, катанням в санях і на ковзанах, грою на більярді – улюбленою грою Ігнатія Лойоли. Гра в карти та кості була суворо заборонена. Всі колегії і пансіони знаходилися в красивих місцях, в них підтримувалася беззаперечна чистота, їжа була вишуканою [2, с. 193-194].

Г. Бюмер відмічав, що популярність єзуїтської освіти була не тільки у тому, що вона була безкоштовною, а і в тому, що була впевненість, що не існує кращих, більш досвідчених вчителів, ніж єзуїти. Г. Бюмер, порівнюючи єзуїтську та протестантську системи освіти, підкреслює, що ідеалом викладання і в тих і в інших школах було навчити учня говорити і писати латинською мовою, як власною. Протестантський учень ще вивчав основи єврейської мови, арифметики, географії та отримував релігійну освіту, учень єзуїтів вивчав класичні мови та вивчав напам'ять і коротко пояснював катехізис. Єзуїти вважали, що методичні релігійні вправи, регулярна молитва, регулярна сповідь, регулярне відвідування мес та недільних служб важливіше, ніж викладання релігії. В протестантських школах не намагалися збуджувати честолюбство учнів. В єзуїтських школах кожний з учнів мав власного конкурента, кожний клас ділився на два табори, раз на рік проходили змагання між класами. Кожен місяць учні писали твір на премію та проголошувалося ім'я переможця. Єзуїти за допомогою іспитів визначали учнів за успішністю, а також постійно проводилися публічні шкільні церемонії, диспути, декламація, драматичні вистави. Протестантські вчителі часто застосовували батіг у якості виховного засобу, єзуїти також від нього не відмовлялися, але доручали цю справу спеціально назначеному коректору. Єзуїтські вчителі приділяли велике значення релігійному вихованню за допомогою сповіді та взаємному нагляду учнів один за одним. Бувало, за Г. Бюмером, що єзуїти давали обіцянку вибачити учню його негарний вчинок, якщо він зловить свого товариша на такому ж поганому вчинку. В протестантських школах не приділяли особливої уваги хорошим манерам, вмінню поводитися. В єзуїтських школах зовнішній вигляд вважався таким же важливим, як і розумовий розвиток. Отці намагалися привчити своїх учнів до носовика, салфетки, відучити від простонародних звичок. В протестантських інтернатах учні вживали невибагливу їжу. В єзуїтських інтернатах і пансіонах вони жили як молоді дворяни або діти багатих городян. Сам Ігнатій, хоча особисто і дотримувався самих суворих аскетичних правил, не дозволяв шкідливого для здоров'я умертвіння плоті. Бувало, за Г. Бюмером, що він примушував молодих аскетів, які постували більш потрібного, підніматися з ліжка та приймати їжу при ньому у покарання. Намагалися також не перевтомлювати молодь. Ніколи учні не повинні були сидіти більше п'яти годин в день за навчанням, отці турбувалися про те, щоб забезпечити учням необхідні вправи на свіжому повітрі та гімнастичні ігри, які зміцнюють здоров'я. Не тільки католицькі, але і протестантські

батьки довіряли своїх дітей єзуїтам, тому що вже дуже скоро діти починали радувати своїх батьків латинською мовою та гарними манерами [4, с. 202-207].

Серед випускників єзуїтів у Франції були Бальзак, Вольтер, Корнель, Монтеск'є, Мольєр, Руссо та інші. Звичайно, погляди вихованців ордену не завжди збігалися з поглядами їх вчителів, але вони були вдячні і з теплотою згадували своїх отців – вчителів. Ламартін в главі своїх «Confidences» виражається наступним чином: «Я не люблю єзуїтів. Вихований у них, я вже з дитинства міг розрізнити дух спокуси, гордості і властолюбства, який в залежності від обставин то ховається, то виступає назовні в їх політиці, який, приносячи кожного члена в жертву корпорації та змішуючи цю корпорацію з релігією, вишукано ставить себе на місце самого Бога і намагається донести старій секті керівництво совістю окремих людей та універсально – монархічну владу над всією людською совістю. Але ці віддалені пороки закладу не дозволяють мені витравити з мого серця істину, справедливість і вдячність єзуїтам за достоїнства та добродійності, які осяяли їх викладання і вчителів, яким вони доручили піклуватися за наше дитинство. В їх відношенні до світу відчувалися людські мотиви, в їх відношенні до нас – божественні.

Їх порив був настільки полум'яний, що запалювати його міг тільки надприродний, божественний принцип. Їх віра була щира, їх життя чисте і суворе; вони приносили його кожен хвилину до кінця своїх днів в жертву обов'язку і Богу. Якщо б їх віра була менш забобонна та менш дитяча, якщо б їх вчення були менш непроникливі для розуму, я б визнав у людях, про яких щойно говорив, вчителів, найбільш достойних торкнутися своїми благочестивими руками до ніжної душі юнацтва; я побачив би в їх інституті школу і зразок для всіх викладацьких корпорацій.

Вольтер, який також був їхнім учнем, також віддавав їм належне. В ворогах гуманної філософії він шанував вчителів своєї молодості. Як і він, я шаную їх, я схилиюсь перед ними в їх добродійностях. Правді не потрібно наговорювати на саму маленьку добродійність, щоб отримати перемогу неправдою. Це було б єзуїтством філософії. Розум повинен отримати перемогу за допомогою правди» [12, с. 320-321].

Єзуїти заклали таку проекцію виховання, в жорстких межах якої і стало можливим народження світоглядних установок чіткого та упорядкованого мислення Нового часу.

Єзуїтизм виступає як чернечий ідеал і тип духовності, вироблений католицьким чернечим орденом єзуїтів – Товариством Ісуса [10, с.162]. Єзуїти запропонували власний ідеал духовно, морально та фізично здорової людини, істинного християнина. Аскетичні практики застосовувалися більш як духовні вправи, ніж як випробовування тіла. Єзуїти піклувалися як про власне здоров'я, так і про здоров'я своїх вихованців.

Безперечна роль, місце та вплив єзуїтів не тільки на історію Західної Європи, але і на всесвітню історію взагалі. Як писав Г. Бьомер: «Товариство Ісуса не тільки добровільно поступило на службу церкви і зуміло заставити світ підкорятися їй; воно стало само однією з великих світових сил» [4,с.73].

Завершуючи, згадуються слова доктора історичних наук Джонатана Райта, що незалежно від любові чи ненависті до Товариства Ісуса зрозуміло було одне: його неможливо було ігнорувати. Воно завжди порушувало сталі авторитети та ієрархії в католицькій церкві, трансформувало по –своєму інтелектуальний, культурний і конфесійний ландшафт Європи та було причетне до загострення протиріч в добу Реформації, створенні великих імперій, Просвіти і революцій. Боротьба за ствердження власної версії історії, за свою історичну репутацію завжди була наполегливою і важкою. Вороги могли нападати, але єзуїти завжди залишалися для них моделлю і зразком.

Література:

1. Андреев А. Р. История ордена иезуитов. Иезуиты в Российской империи, XVI - начало XIX века: Документально – историческое исследование. – М.: Русская панорама, 1998. –281 с.
2. Андреев А. Р, Шумов С. А. Мальтийцы и иезуиты: власть над миром. – М.: Изд-во Эксмо; Изд-во Алгоритм, 2005. – 256с.

3. Барт Р. Сад, Фурье, Лойола/Пер. с франц. Б. М. Скуратова. – М.: Праксис, 2007. – с. 256с.
4. Бёмер Г. История ордена иезуитов// Орден иезуитов: правда и вымысел//Сб./Сост. А. Лактионов. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004.- с. 7-260.
5. Быков А. Игнатий Лойола// Орден иезуитов: правда и вымысел// Сб./ Сост. А. Лактионов. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. – с. 333-412.
6. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма: Пер. с нем.- Ивано –Франковск: Ист-Вью, 2002. – 352 с.
7. Душин О. Э. Исповедь и совесть в западноевропейской культуре XIII-XVI вв. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2005.- 156с.
8. Зомбарт В. Буржуа: Этюды по истории духовного развития современного экономического человека:Пер. с нем. – М.: Наука, 1994. – 443с.
9. Инглот М. Общество Иисуса в Российской Империи (1772-1820 гг.) и его роль в повсеместном восстановлении Ордена во всем мире. – М.: Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2004. – 632с.
10. Корзо М. А. Иезуитизм//Этика: Энциклопедический словарь/Под ред. Р. Г. Апресяна и А. А. Гусейнова. – М.: Гардарики, 2001. –с. 162-163.
11. Лойола И. Духовные упражнения//Орден иезуитов: правда и вымысел//Сб./Сост. А. Лактионов. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. – с. 413-528.
12. Моно Г. Об истории Общества Иисуса:Пер. с нем. //Орден иезуитов: правда и вымысел//Сб./Сост. А. Лактионов. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. – с. 261-332.
13. Райт Д. Иезуиты:Пер. с англ. – М.:Эксмо, 2006. – 464с.

Аннотация. *Этос Общества Иисуса: нравственные и физические качества истинного христианина.*

В статье рассматривается этос Общества Иисуса как своеобразный монашеский этос, деятельный стиль жизни которого проявился в различных сферах общественной жизни. Анализируются нравственные и физические требования, которые предъявлялись иезуитами как к членам ордена, так и к своим воспитанникам, а также в проповедях и на исповеди. Определяется влияние ордена иезуитов на становление европейской цивилизации с ее тенденциями к рационализации.

Ключевые слова: *орден иезуитов, Общество Иисуса, аскетические практики, исповедь, совесть.*

Annotation. *The Jesus Society Ethos: moral and physical features of a true Christian.*

The article covers the ethos of Jesus society like a peculiar monastic ethos, which active style of life appeared in different spheres of social life. Different moral and physical requirements are also analyzed. These requirements were imposed both upon the members of the Order and the pupils by Jesuits at propagations and confessions. The influence of Jesuits Order upon the formation of European civilization with its tendency for efficiency is determined in the article.

Key words: *Jesuits Order, Jesus society, ascetic practices, confession, conscience.*

А. В. Денисенко,

ВІД БІБЛІЦИЗМУ ДО ПОСТ-ФУНДАМЕНТАЛІЗМУ: КОРОТКИЙ ЕКСКУРС В СУЧАСНИЙ СТАН ГЕРМЕНЕВТИКИ ПРОТЕСТАНТСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА НА ПОСТ-РАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ

*«Не свідомість людей визначає їх буття, а, навпаки, їх суспільне буття визначає їх свідомість»
(К. Маркс)¹*

*«Герменевтика – це мистецтво розуміння і тому вона носить філософський характер»
(Фрідріх Шлейермахер)²*

Вступ: герменевтика: від витоків до сьогодення

Як відомо, у стародавній міфології своєрідним посередником між богом та смертними людьми був Гермес, місія якого полягала у тлумаченні прохання людей до богів і богів до

¹ Карл Маркс. К критике политической экономии. Предисловие. 1–167 // К. Маркса и Ф. Энгельса. Сочинений.изд. 2, т. 13. М.: Издательство политической литературы, 1974. – С. 8.

² Фридрих Шлейермахер. Герменевтика. Сп.Б.: Европейский дом, 2004. – С. 48.